

Sulyok Miklós Arc'

Vámos Dominika
(1963–2017)
építészekritikus
és lapszerkesztő
emlékére

■ Korunkban, amikor emberek és dolgok egyformán szélsé-
besen hullanak ki a feledés rostáján, s a keletkező légtérben mindenki azt képzelheti magáról, ő az első, aki az
adott témával foglalkozik, azt hiszem, fontos rámutatnunk
olyan kollégákra és életművekre, akik nélkül szakterületünk
szegényebb lenne. Ilyen kutató volt a 2017-ben, fájdalmasan
fiatalon eltávozott Vámos Dominika építész.

Írásomat tisztelgésnek szánom munkássága előtt, s
szeretném ráirányítani a figyelmet az éppen a Magyar
Művészeti Akadémia Művészetelméleti Tagozata kutatói
ösztöndíjával, 2015–16-ban írott, *Tézisek a hadigazdaság és
a modern ipari építészet természetrajzáról* című, kiadatlan
tanulmányára, amelyben a XX. századi magyar építészet-
történet egyik legjelentősebb építőipari kivitelező vállalata,
a Sorg Antal Építőipari Rt. történetét dolgozta fel építészet-
történeti szempontból.

Vámos Dominika munkásságát és egész lényét az igaz-
ság keresése és az összebékítésre törekvés jellemezte. Ma,
amikor napjainkat áthatja az igazság ellehetetlenülésének
érzése, fontos felismernünk, hogy az ő építészettörténeti
igazságkeresése megmutatta, rátalálhatunk az igazságra,
ami azonban nem feltétlenül lesz kellemes számunkra,
mégis fontos, hogy szembenézzünk vele. Mert az igazság
megtisztít és megszabadít. Ahogyan DLA-dolgozatában
írta: „A szerkesztői, dramaturgiai munkát ugyanis nem el-
sősorban a végtermék, az adott építészeti produktum is-
mertetése vagy kritikája képezi; mindenekelőtt a háttérben
sorakozó lélektani, szociológiai, filozófiai és egyéb, a témá-
hoz csak közvetett módon kapcsolódó tényezők összeku-
szálódott halmazában kell tudni eligazodni ahhoz, hogy a
bemutatás a valódi megértést és kommunikációt szolgál-
ja.”¹ A valódi megértés az igazság megtalálása, a kommuni-
káció a megbékülés eszköze az ő felfogásában.

Okleveles építészként belülről ismerte az építész terve-
zői szakmát – nem utolsósorban gyakorló építész tervező
férje révén –, azonban választott hivatása, a lapszerkesztés,
a kritika, az építészettörténet gyakorlása során ugyanakkor
szükségszerűen kívülről is szemlélte azt.² Érdeklődése mind-
végig az építészet szociológiai meghatározói – építész és
hatalom, építész és megbízója – viszonyára irányult.

Pályájának ismertetése során világítom meg kutatási té-
máit és kísérlek meg rámutatni azok jelentőségére.

Miután három évet elvégzett az ELTE Bölcsészettudomá-
nyi Karán, a Budapesti Műszaki Egyetemen építészetet ta-
nult, s 1991-ben szerzett építészdipломát. Munkásságában,
írásaiban mindvégig megfigyelhető az a tárgyi és filológiai
igényesség, amelynek alapjait többek között a bölcsészeti ta-
nulmányok során szerezte meg. 1996-tól újságszerkesztéssel
foglalkozott a Bertelsmann Kiadónál, az *Építés Felújítás*, majd
az *Alaprajz* című folyóiratok felelős szerkesztőjeként. A mű-
szaki lapok igényes ismeretterjesztő orgánummokká formálá-
sában elvülhetetlen érdemei vannak.

Egyik – ha nem „a” legfontosabb – „műve” az 1998-ban ala-
pított *Arc'* című folyóirat, tulajdonképpen az *Új Magyar Építő-
művészet* melléklete, amelynek 2001-ig hat tematikus száma
jelent meg: *Je pense donc je suisse; Hogyan tanítsunk építésze-
tet?; Pénztől városig; Egy megtalált ház; Új műemlékek felé és Jól
lakni* címmel. A lap társszerkesztője és lektora a Zürichbenn
élő Moravánszky Ákos és felesége, M. Gyöngy Katalin, mun-
katársai Bujdosó Győző, Kiss Tamás és Szántó Judit, grafikus
szerkesztője Gerhes Gábor és Medve Zsuzsa volt.

Az *Arc'* 1998 októberében megjelent első számának mot-
tóját – *Je pense donc je suisse* – Ben Vautier svájci képzőmű-
vésztől kölcsönözte, ez a mondat állt az 1991-es Sevillai
Világkiállítás svájci pavilonjának homlokzatán, ironikusan
utalva a gondolkodás helyi kulturális meghatározottságára,
és egyben vállalva is azt. A beharangozóban így foglalta ösz-
sze főszerkesztői koncepcióját: „Az *Arc'* kísérlet. Nem képes-
lap, amely lapozgatásra, nézegetésre csábít. A benne meg-
jelenő írások gondolkodásra ösztökélnek, bízva abban, hogy
az igaz, értelmes szó képes kivédeni az építészeti reklámfo-
tóból szerzett tájékozódás veszélyes csalfaságát. A magyar
építészársadalom az elmúlt évtizedek során sokat veszített
kompetenciájából az úgynevezett épített környezet alakítá-
sában. Ahhoz, hogy méltó szerepét visszanyerje, szellemi-
leg fel kell készülnie a feladatra. A szellemi felkészültséghez
pedig hosszú, fáradságos út vezet. Ennek az útnak szeretne
egy szegélyköve lenni az *Arc'*, az *Új Magyar Építőművészet*
negyedéves melléklete.”³ Kulcsszavai tehát a „gondolkodás”,
az „igaz, értelmes szó”, szellemi felkészülés: mind-mind az
igényesség, az elmélyülés irányába mutató tényező. A svájci
tematikát indokolta, hogy a 90-es évek végére a svájci épí-

tészet színvonala rendkívüli módon megerősödött, nemzetközi elismertsége általánossá vált.

A második szám 1999 februárjában a *Hogyan tanítsunk építészetet?* címet viselte, amivel az építészoktatás reformjának aktualitására mutatott rá. A svájci vonatkozások itt sem hiányozhattak, hiszen a lap társszerkesztője M. Gyöngy Katalin folyamatosan szállította a helvét témákat a magyar építészeti szaksajtóba. Masznyik Csaba építész a Mario Botta által alapított svájci mendrisioi (Ticino kanton) Accademia di Architettura-ról közölt tanulságos cikket. A magyar terület nagyinterjúja az azóta szintén fiatalon elhunyt Reischl Gáborral készült, aki éppen abban az esztendőben foglalta el az Ybl Miklós Műszaki Főiskola főigazgatói székét. Reischl képzési koncepciója regionalista és gyakorlatorientált, de a nemzeti és történelmi tudatosságot első helyen számon tartó építészetfilozófiáján alapult.

Az ugyanabban az évben megjelent harmadik szám a *Pénztől városig* címet kapta, és a városépítész, illetve, általánosabban, a településtervezés társadalmi-gazdasági folyamatai közepette vizsgálja az építész szerepét a XX. század elejétől kezdve, nemcsak a szűken vett építészeti-műszaki területen, hanem művészeti és filozófiai vonatkozásokban is.

A negyedik szám 2000 februárjában meglepő címmel jelent meg: *Egy megtalált ház*. Ez a ház pedig a győri Megyei Kórház orvosi klubháza – 1963–68-ból, építészke Ivánka András. Bravúros mélyfúrás tár az olvasó elé ez a lapszám a 60-as évek magyar építészetében, egyetlen emblemikus – ráadásul elfelejtett – épület példáján.

Az ötödik szám, a 2000. augusztusi, megint aktuális témát, a modern építészet műemléki védelemre szoruló és arra érdemes alkotásait állít a figyelem középpontjába, *Új műemlékek felé* címmel. Az azóta egyre fontosabb és vitatottabb kérdéskör egyik első felvetése származik a Vámos Dominika szerkesztette laptól.

Az *Arc'* hatodik és egyben utolsó száma *Jól lakni* címmel a lakással foglalkozik. Most is tág, filozófiai és építészeti keretek között vizsgálja a fogalmat, a megszokott magas gondolati színvonalon.

Vámos Dominikát a filmkészítés iránti érdeklődése vezette oda, hogy 2000-ben Madzin Attila építésszel elkészítették a *Bauhaustól a Szentföldig* című dokumentumfilmjüket Molnár Farkasról. A film zenéjét Mátrai Péter – maga is építész – szerezte.

Kiemelendő Vámos Dominika különösen elmélyült vizsgálódása a kortárs szakrális építészet területén, ebből is a *Katolikus modern, Rudolf Schwarz (1897–1961) építészeti szemléletéről* című 2008-as tanulmánya, amely előadás formájában a Magyar Építőművészek Szövetsége, a *Magyar Építőművészet* és a Ráday Könyvesház *Egyház építészet, kortárs reformértel-*

mezések című szakrális építészeti konferenciáján hangzott el 2008. október 2-án.⁴

A 2001-es évtől fokozottabban az építészettörténeti kutatás felé fordult érdeklődése. Kihangsúlyozandó, hogy független kutatóként foglalkozott az ezredforduló vállalkozói lakásépítésével, építészet és film kapcsolatával, a modern katolikus építészettel Rudolf Schwarz épületein és írásain keresztül, valamint a XX. századi magyar építésztársadalom történetével, a magyar hadiipar és az építészet összefüggéseivel a XX. században. Doktori fokozatát (DLA) 2011-ben szerezte meg a Moholy-Nagy Művészeti Egyetemen, ahol mestermunkája az *Építészek mesteriskolája* című dokumentumfilm volt, amelyet szintén Madzin Attilával készített. Doktori kutatása az építész identitásának, társadalmi szerepének változását vizsgálta irodalmi és filmes alkotások tükrében.

A MMA ösztöndíjával folytatott kutatásainak közvetlen előzménye volt, hogy 2014-ben hat fejezetből álló sorozatot publikált az építészfórumon, *Elhallgatott epizódok a magyar építészek 20. századi történetéből* címmel. A témák:

1. A Petróczy-gyűjtemény – Petróczy Gábor építész dokumentumgyűjteménye a magyar építészet XX. századi társadalom- és szakmatörténetéről,
2. Építészek az Igazoló Bizottságok előtt,
3. A Nemzeti Szövetség,
4. Építészek a háború vonzásában,
5. A Gottwald-ügy,
6. A Sorg-ügy.

Tehát 2015–16-ban nyerte el a Magyar Művészeti Akadémia Művészetelmélet Tagozatának ösztöndíját, s az ösztöndíj időszaka alatt végzett munka eredménye a *Tézisek a hadigazdaság és a modern ipari építészet természetrajzáról – A Sorg Antal Építőipari Rt. életművének felfedezésére irányuló kutatás eredményei* című tanulmánya, amelyet sajnálatos módon nem tudott végleges formába önteni. A munkában Petróczi Gábor építész mintegy nyolcvan doboz iratanyagot kitevő dokumentumgyűjteményének feldolgozása során szerzett ismereteit tervezte földolgozni. A munka értelmét így foglalta össze: „A Sorg cég életműve, illetve kutatása a magyar történelemnek ahhoz a XX. századi periódusához kapcsolódik (a 10-es évektől a 40-es évekig, illetve tovább, a 70-es évek közepéig), amelynek újrafelfedezése kulcsfontossággal bír a jelenkor megértése szempontjából.”⁵

Végezetül hangsúlyozni szeretném, hogy Vámos Dominika az építész felelősségét firtatta, de nem formai értelemben, hanem etikai vonatkozásban. Megközelítésének sokoldalúsága, érzékenysége: szociológiai, nyelvi, esztétikai, filozófiai problémaérzékenysége példaértékű volt és maradt. Kutatott témái, felvetései szinte kivétel nélkül folytatást igényelnek. Remélem, az MMA és a MMKI nem fogja elfelejteni munkásságát.

Az MMA művészetkritikai konferenciáján rövid beszélgetés alakult ki az építészeti szekció előadásai után a hallgatóság és az előadók között. Itt vetődött föl az őszinte kritika létjogosultságának, illetve szükségességének kérdése. Álláspontom szerint erre igen csekély a fogadókészség ma Magyarországon. Vámos Dominika történeti kutatásai – Petróczy Gábor kutatásait folytatva – éppen a tények feltárására irányultak. Vajon lesz-e rá fogadókészség?

JEGYZETEK

- 1 VÁMOS Dominika: *Főszerepben az építész. DLA-értekezés.* Bp., Moholy-Nagy Művészeti Egyetem, 2011, 6.
 - 2 „Mint nem gyakorló építész számára, testre szabott ez a megértésre koncentráló, egyidejűleg kívülről és belülről, közlő és távolról szemügyre vevő kritikai látásmód.” Uo., 10.
 - 3 VÁMOS Dominika: *Főszervezői bevezető = Arc'*, 1998, 1. sz., 1.
 - 4 VÁMOS Dominika: *Katolikus modern. Rudolf Schwarz (1897–1961) építészeti szemléletéről = Régi-Új Magyar Építőművészet. Melléklet: Utóirat. Post scriptum*, 2008, 5. sz., 30–36.
 - 5 VÁMOS Dominika: *Tézisek a hadigazdaság és a modern ipari építészlet természetrajzáról.* Kézirat. 2016, 1.
- Itt kell megjegyezni, hogy a Sorg cég történetét deskriptív módon, a levéltári források egy részének alapján földolgozta Fehér Csaba levéltáros. FEHÉR Csaba: *A Sorg család és a vállalatbirodalom rövid története = FONS. Forráskutatás és Történeti Segédanyagok*, 2014, 2. sz., 199–240.

Nyikolaj
Nyikolajevics
Kuprejanov:
*Polgártársak,
óvjátok a mű-
emlékeket!*
1918.

Józsa György Zoltán Avantgárd a XX. századi kultúrában (1900 –1930). Elmélet, történet, poétika

Szerk. J. N. Girin, Moszkva,
IMLI RAN, 2010¹

■ A 2010-ben, az Orosz Tudományos Akadémia Világirodalmi Intézete gondozásában megjelent, mintegy hétszáz oldalas kollektív monográfia tizenhárom fejezetben értelmezi az avantgárdnak a XX. századi kultúrában betöltött szerepét. A bevezető, az orosz avantgárdot áttekintő, újrarendelő, tekintélyes tanulmányt követően a történetileg mintegy húsz, a korszakban létezett orosz irányzat közül az utópisták sorában a futurizmust és szuprematizmust tárgyalja, egy egészében ennek szentelt tanulmányban pedig az orosz futurizmus leágazásait. A kötet a neves tudósokból álló szerzőgárdának köszönhetően ezenfelül a nemzeti változatok specifikumainak felmutatását (az orosz futurizmust az olasztól például már a kortárs Lourie, Lifsic és Jakulov is okkal elkülöníti), történetük összefoglalását tűzi ki céljául, így a francia és angol változatok mellett az amerikai irodalmi avantgárd, a spanyol, portugál, brazil, lengyel, cseh és szerb, valamint latin-amerikai jelenségek részletes feldolgozásokban kapnak helyet. Jelen ismertetés ebből ragad ki néhányat.

Az orosz avantgárd hosszú időre – a kollektív amnézia parancsára – valóban a Léthé vizébe merült, nem véletlen, hogy az először a *Wiener Slawistischer Almanach* 1988-as külön kötetében, sok évtized múltán kiadott dokumentumválogatás *Az elfelejtett avantgárd* címen látott napvilágot. A Budapesti Műcsarnokban *Művészet és forradalom* címmel, 1987-ben rendezett, hétszáznál is több, részben betiltott, raktárak mélyére száműzött oroszországi alkotást felvonultató kiállítás óta keletkezett immár három évtizednyi távlat ehhez némi aktualitást, egyben distanciát nyújthat. Mellesleg a kiállítás címe annak idején hatalom és művészet konfliktusára nem világított rá. Köztudomású, hogy már 1923-ban, mikor a „filozófusok hajója” az orosz értelmiség kiutasított színe-javát már Szczezinbe vitte, a LEF-be pedig tömegével